

Vårt förakt för svaghet

Ystad Allehanda 2002

I slutet av filmen Vem bryr sig! låter jag speakern säga; Både den öppna rasismen och den underliggande vardagsrasismen har ett fast grepp i den svenska vardagen. Den dolda rasismen finns utbredd i hela det svenska samhället. Ungdomar suger upp och lever ut det som rör sig under ytan.

Jag var inte nöjd med formuleringen men hann inte reflektera närmare över det, filmen skulle bli klar. Men jag grunnade vidare långt efter premiären.

Så fick jag fråga om jag kunde förklara ordet rasism. Det var en kuggfråga, det rätta svaret var att rasism inte finns.

I ordboken står att rasism är en åskådning som är baserad på föreställningen om att vissa raser är överlägsna andra. Men om människan är en enda ras, vilket vi är, så kan vi inte delas upp i olika raser. Därför kan inte heller den ena värderas som bättre eller sämre än den andra, i alla fall inte utifrån några luddiga rasbegrepp.

Om det inte finns rasism, så finns inte vardagsrasism – vad handlar det då om?

Förakt.

Förakt för andra människor, andra grupper, andra åsikter.

Äckel inför andra.

Speakern kunde istället ha sagt: Både det öppna föraktet och det underliggande vardagsföraktet har ett fast grepp i den svenska vardagen. Det dolda föraktet finns utbrett i hela det svenska samhället. Ungdomar suger upp och lever ut det som rör sig under ytan.

Det hade stämt bättre med vad jag ville ha fram.

Flera av de unga nazisterna uttryckte en sorg och en oförståelse över det förakt de bemöttes med. Ett förakt som de hade utsatts för långt innan de blev nazister. Den nazistiska tillhörigheten gjorde tvärtom det obegripliga föraktet begripligt. Nu visste de att de föraktades för att de var nazister och de var stolta över det; de hade valt en annan tillhörighet än alla oss andra, vi föraktfulla.

Att de sedan själv förde föraktet vidare såg de inte.

Precis som vi icke-nazister inte ser att vi också för det vidare.

”Vårt förakt för svaghet” är titeln på Harald Ofstads bok som är lika skrämmande aktuell idag som då när den kom 1975. Bokens undertitel är: Nazismens normer och värderingar – och våra egna.

Harald Ofstad skriver att nazisternas mord på judar, polacker, zigenare, homosexuella inte var grunden för nazismens ideologi. Morden var en konsekvens av en världsåskådning och, menar Ofstad, vi lever fortfarande i ett samhälle med dessa värderingar.

Ofstad skriver att i nazityskland skulle det sunda, vackra, starka skulle bejakas, belönas, beskyddas. Det sjuka, fula, svaga skulle bekämpas, utrotas. Enligt nazismen ska den svaga duka under och bör duka under, den starke segra och bör segra.

Om vi ser till hur medierna fungerar eller ser en normal hollywoodfilm, vad handlar det om – om inte om just om förakt för svaghet? Att den starkaste, vackraste vinner? Och ska vinna?

Förakt är ett starkt ord, många värjer sig, vi vill inte gå med på att vi hyser förakt för andra. Då är det lättare att erkänna att vi har fördomar och är lite allmänt rasistiska.

När jag slår upp ordet i ordboken står det att förakt är att se någon eller något som värdelöst. I synonymlexikonet står det dessutom ringaktning, missaktning.

Och alla har vi hört uttalanden som till exempel:

– Hur kan hon ha en så kort kjol med så feta lår?

Är det inte föraktfullt? Vad har feta lår med människovärde att göra? Om det inte är så att vi har skönhet som ideal? Om vi inte någonstans inom oss går med på att vackra, starka, friska har större rätt att leva än fula, svaga, sjuka?

Jag skulle själv aldrig uttrycka det så brutalt, däremot skulle jag mycket väl kunna tänka;

– Jag skulle aldrig våga gå klädd så!

Det är samma sak, fast tvärtom. Det vill säga, jag vänder föraktet mot mej själv och fråntar mig rätten att klä mig hur jag vill.

De flesta av oss tänjer inte de yttre gränserna för vad vi kan och vågar göra – för vi vill inte bli bemötta med förakt. Förakt för hur vi ser ut eller klär oss, förakt för hur vi tänker och agerar, för att vi inte gör som alla andra gör.

Om vi inte lyckas socialt, ekonomiskt eller yrkesmässigt, om vi inte lever så som samhället säger att vi ska leva, om vi faller utanför ramarna på ett eller annat sätt - så känner vi oss misslyckade och vi föraktar oss själva.

En självföraktande människa kan vara lika aggressiv mot sig själv, som en föraktande människan kan vara mot någon som han anser vara mindervärdig.

Detta är mekanismer som medierna lever på.

Jag minns den 30 november, när de fyra rikstidningarna hängde ut nazister, som en dag då Sverige nästan hyperventilerade i kollektiv lättnad över att ”någon gjorde något”.

Det var rena lynchstämningen den dagen. Plötsligt hörde jag människor säga: döda dem!

I ett hårdare politiskt läge hade vi människor kunnat ha styrts till att göra något som vi i ett mer sansat läge inte hade velat göra.

Några veckor tidigare hade Bo Holmström, i sitt program Reportrarna, kallat nazisterna för slemmiga insekter. Då funderade jag på att anmäla uttalandet till SVT:s granskningsnämnd. Jag ville veta om det i ett demokratiskt samhälle kunde anses vara god publicistisk sed att uttrycka sig på det viset om andra människor.

Men jag vågade inte. Stämningen i samhället hösten 1999 var obehaglig. Jag var rädd att jag skulle uppfattas som pro-nazistisk och att det skulle återverka på dokumentärfilmen jag höll på att göra. Jag var rädd att lynchstämningen skulle vändas mot mig och att jag skulle bli yrkesmässigt dödad. För när de kollektiva, eller mediala, krafterna släpps lös vet man inte vad som kan hända.

Det som hindrade mig att initiera en debatt om mediernas människosyn var just rädslan för att bli utsatt för förakt. Det, och ingenting annat.